

Izvorni znanstveni članak
UDK 929 Rački, F.:949.713-2 Dubrovnik
Primljen 12. I. 1994.

Ivo Perić

Zavod za povijesne znanosti HAZU,
Dubrovnik

FRANJO RAČKI I DUBROVNIK

F. Rački je istraživao prošlost Dubrovnika i druge poticao na to. Kao dugogodišnji predsjednik JAZU on je inicirao izlaženje i triju znamenitih zbirki izvora («Stari pisci hrvatski», «Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium» i «Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium»), u kojima je svojim piscima i svojom arhivskom građom veoma prisutan i Dubrovnik.

Kao povjesničar i političar, te kao organizator i usmjeravatelj rada najviše hrvatske znanstvene ustanove: JAZU, Franjo Rački je stekao široku slavu i trajne zasluge. Iako je o njemu dosad podosta pisano, ostaje potreba da se njegova poduzetna i stvaralački učinkovita aktivnost i dalje istražuje i obrađuje. U svezi s tim postoji niz nedovoljno istraženih ili uopće neistraženih tema, koje očekuju svoje istraživače. Jedna od takvih tema je i ova, koja je predmet ovog članka.

1.

Nakon osnutka JAZU (1866), Franjo Rački je postao njezin pravi član i prvi predsjednik. Imao je tada 38 godina. Kao vrstan poznavalac pomoćnih povijesnih znanosti, koje je naučio u Rimu 1857—1860, i kao darovit historiograf, opredijeljen za istraživanja hrvatske srednjovjekovne prošlosti, što je dokazao svojim radovima objavljenim u periodicama »Zagrebački katolički list«, »Neven«, »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku«, »Pozor« i »Književnik«, slovio je kao vrlo ozbiljan znanstvenik, a uz to se isticao i kao politički aktivan rodoljub — bio je jedan od vođa Narodne stranke i saborski zastupnik. Držeći osnutak JAZU stečevinom od naročite nacionalne važnosti, on je nastojao da tu važnost pokaže i afirmira radom njenih članova i vanjskih suradnika, prvenstveno u područjima povijesnih i filoloških znanosti, kao i njenim pregnućima da se sakupe i tiskaju rukopisna djela starije hrvatske književnosti. U tu svrhu JAZU je — po njegovoj zamisli i prijedlogu — ustrojila dva djelatna odbora: Odbor za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika i Odbor za izdavanje starih hrvatskih pisaca¹.

¹U tim odborima — tijekom vremena — dolazilo je do promjena članstva. U prvom sastavu Odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika bili su: Franjo Rački, Šime Ljubić, Matija Mesić, Petar Matković, Jeromir Hanel i Ivan Tkalčić. Dužnost tajnika odbora vršio je Petar Matković. U prvom sastavu Odbora za izdavanje starih pisaca hrvatskih bili su: Franjo Rački, Adolfo Veber, Janko Jurković, Armin Pavić i Franjo Marković. Dužnost tajnika ovog odbora bila je povjerena Arminu Paviću. I jednom i drugom odboru predsjedavao je Franjo Rački kao predsjednik Akademije. (Ljetopis JAZU. Prva svezka 1867—1877, Zagreb 1877, 48).

Prikupljanje povijesne građe, kao i prikupljanje rukopisnih djela starih hrvatskih pisaca, odvijalo se u Zagrebu, Varaždinu, Osijeku, Zadru, Splitu, Hvaru, Dubrovniku i drugdje, a mnogo i u pojedinim središtima izvan hrvatskoga prostora (Venecija, Beč, Budimpešta). Među hrvatskim gradovima, u kojima je za istraživače bilo najviše posla, bio je dakako, u prvom redu Dubrovnik. Još u doba ilirskog pokreta (hrvatskog narodnog preporoda) — 1841. godine — u Dubrovniku je boravio Ljudevit Gaj, obuzet željom da izvidi stanje sačuvanosti rukopisnih djela starih dubrovačkih književnika i da, koliko bude moguće, dobije ili otkupi neka od tih djela kako bi ih potom prenio u Zagreb². S istom namjerom u Dubrovniku je u doba Bachova apsolutizma (1856) boravio i Ivan Kukuljević Sakcinski³. Šest godina kasnije (1862) stigao je iz Zagreba u Dubrovnik Petar Matković. Ostao je u Dubrovniku šest tjedana — potpomognut novčanom potporom dobrotvora Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosanskog i srijemskog sa sjedištem u Đakovu — a sa zadatkom koji je sam sebi odredio: da istražuje arhivsku dokumentaciju o trgovini i brodarstvu starog Dubrovnika.

²Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800—1880)*, Zagreb 1941, 182—185.

³Ivo Perić, *Dubrovnik i Dubrovčani u očima Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, *Forum* br. 9—10, Zagreb 1989, 471—489.

Dubrovački arhiv tog vremena — kako je priopćavao Petar Matković — nije bio sređen na pravi način. Uz to, nije se ni nalazio na jednom mjestu⁴. Jedan dio tog arhiva bio je smješten u Kneževu dvoru (u kojem je tada djelovalo i Poglavarstvo dubrovačkog okružja), a drugi pri Okružnom sudu. Arhiv nije bio samostalna javna ustanova, niti je imao arhivara. Za rad u tom arhivu trebalo je prethodno tražiti i dobiti dopuštenje austrijskog namjesnika u Zadru. Na osnovi tog dopuštenja dubrovački okružni poglavar omogućavao je istraživanje u prisustvu jednog svog policijskog činovnika. Pišući o tome svom prijatelju Franji Račkom, Matković se žalio na loše uvjete rada u dijelu dubrovačkog arhiva u Kneževu dvoru. Mogao je raditi samo četiri sata i to u »tamnoj sobici« u nazočnosti policijskog činovnika i prema nepodesnom, dvokratnom dnevnom rasporedu, određenom od tog činovnika: prije podne od 9,30 do 12 i poslije podne od 17 do 18,30 sati. Molio je okružnog poglavara da mu dopusti dulji dnevni rad, ali za »badava«. Ostalo dnevno vrijeme pogodno za rad koristio je u knjižnici franjevačkog samostana Male braće. Radio je i u stanu u kojem je odsjeo, i to na onim rukopisima koje bi mu posudili njegovi dubrovački znanci Medo Pucić i Ivan August Kaznačić. A što se tiče putovanja od Zagreba do Dubrovnika, to je putovanje bilo dugo i naporno. Trebalo je putovati vlakom preko Ljubljane do Trsta, a potom parobrodom iz Trsta do Dubrovnika. O tom putovanju Matković bi, prema svojim dojmovima, mogao i »ogromnu knjigu napisati«. No, o tome će — javljao je on Franji Račkom — mnogo toga, kad se vrati u Zagreb, ispričati »ustmeno«⁵.

Kasnije je Franjo Rački (1868), kao predsjednik JAZU, predstojnik njezina Historičko-filologičkoga razreda i predsjednik njezina Odbora za izdavanje historičkih i juridičkih spomenika, poslao — o trošku JAZU — Petra Matkovića na daljnje arhivsko istraživanje u Dubrovnik. Matković je ovaj put istraživao u Dubrovniku sedam tjedana. Radio je dvokratno svakog radnog dana od 8 do 13 i od 15 do 18 sati u dijelu arhiva smještenom u Kneževu dvoru, gdje je prepisao 22 arhivske knjige iz serije »Lettere e Commissioni di Levante« iz vremena 1359—1534⁶. S tugom je spoznao da mnogo dokumenata iz dubrovačkog arhiva nije sačuvano, da je nestalo. Neki su dokumenti bili izdvojeni i odneseni u državni arhiv u Beču. Stariji Dubrovčani su pripovijedali Matkoviću kako za prvih desetljeća austrijske uprave u Dubrovniku »mladi činovničiči u nuždi, a osobito za poklada, prodavaše iz arhiva za nekoliko groša listine sa zlatnim i srebrnim pečati«. Priopćivši to, Matković je nadodao da u Dubrovniku »jošte živi trgovačka obitelj, koja je kupovala iz arhiva na cente rukopise kano običan papir za zamotavanje«. Dubrovački je arhiv — kako ga je Matković upoznao — u takvom neredu da »u većem neredu ne može biti nego što jest«. Smatrao je da bi se dubrovačka općina morala zauzeti da se oba dijela starog dubrovačkog arhiva — onaj iz Kneževa dvora i onaj iz Okružnog suda — »združe te kano cjelina sustavno uredi« i da se tako združeni i uređeni arhiv povjeri brizi stalnog arhivara. Time bi dubrovačka općina — naglašavao je Matković — »jamačno podigla spomenik svojoj staroj slavi i imenu«, a stekla bi zasluge i »za nauku«⁷.

Te iste godine (1868) — na prijedlog Franje Račkog — JAZU je dodjela 200 fiorina potpore Vatroslavu Jagiću za jednomjesečni rad u Dubrovniku. Dodijelila je tada pot-

⁴Petar Matković, Crtice iz dubrovačkog i zadarskoga arhiva, Pozor br. 288, Zagreb 1862, 971.

⁵P. Matković — F. Račkom, Dubrovnik 28. VIII. 1862, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština Fr. Račkog, XII-A/422.

⁶Nedugo potom Petar Matković je — u publikacijama JAZU — objavio dva rada nastala na osnovi njegovih istraživanja u dubrovačkom arhivu. Bili su to: »Spomenici za dubrovačku povijest u vrijeme ugarsko-hrvatske zaštite«, Starine JAZU knj. 1, Zagreb 1869, 141—210. i »Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke«, Rad JAZU knj. 15, Zagreb 1871, 1—69.

⁷Rad JAZU knj. XII, Zagreb 1870 (»Izvjestaj o putovanjih pomoću JAZU«), 223—226.

poru i Đuri Daničiću, koji se u Dubrovniku zadržao nešto kraće od Jagića. Kao istraživač, Jagić je u Dubrovniku pretežno radio u knjižnici franjevačkog samostana Male braće, u kojoj je bilo niz rukopisnih djela dubrovačkih pisaca. Uspoređujući pojedine, tu zatečene rukopise sa njihovim tiskopisima, Jagić je ustanovio mnoge različitosti. Prepisivači su, očito, uslijed nepažnje i neodgovornosti, ispustili pojedine riječi i pojedine dijelove rečenica, a i krivo su pročitali pa i krivo prepisali pojedine riječi. Takva saznanja mnogo su ljutila Vatroslava Jagića. Inače, u svoje slobodno vrijeme on se u Dubrovniku — kao i Matković i Daničić — kretao u društvu dubrovačkih narodnjaka. Pišući Franji Račkom iz Dubrovnika o tom druženju, Jagić mu je još priopćio i ovo: »Narodna stvar stoji ovdje još najbolje, ne po zaslugi pojedinog čovjeka, nego po tom što se Dubrovnik drži još nešto o uspomeni svoje davnašnje sjajnosti i slave! Ali pod ovakom vladom, kako je sada u Dalmaciji, propasti će i to. Jadna Dalmacija! Jadni Dubrovnik!«⁸

Prema Jagićevu izvještaju, koji je podnio JAZU, i franjevačka knjižnica samostana Male braće u Dubrovniku bila je »u neredu«. Neki rukopisi i knjige, evidentirani u Kaznačićevu popisu, nisu na svom mjestu. Za neke od tih rukopisa i knjiga tvrdi se da su posuđeni, a za neke rukopise i knjige uopće se ne zna gdje su. Druženje s dubrovačkim intelektualcima narodnjačke političke orijentacije, koje poimenično i navodi (a to su bili: Medo Pucić, Niko Veliki Pucić, Ivan August Kaznačić, Stjepan Skurla, Lovro Kukuljica i Pero Budmani), ostalo je Jagiću u najljepšem sjećanju — »premilom uspomenom za sav život«⁹.

2.

Godine 1869. u Dubrovniku je — također na prijedlog Franje Račkog i o trošku JAZU — istraživao i Fran Kurelac¹⁰. A 1873. u Dubrovniku je boravio i istraživao i sam Franjo Rački u sklopu svoga tadašnjeg duljeg istraživačkog rada, započetog u Zadru, te nastavljenog u Trogiru i Splitu. Tražio je prvenstveno dokumente o prilikama u hrvatskoj državi iz doba hrvatskih narodnih vladara. Kako Dubrovnik u doba hrvatskih narodnih vladara »nije pripadao hrvatskoj državi«, taj grad i nije izazivao veći istraživački interes Franje Račkog. Odlazeći tada u Dubrovnik, Rački je ovako objasnio razloge svoje posjete Dubrovniku: želio sam — kazao je — »da ga vidim« i »da pregledam njegove knjižnice i arkive«, te dodao: »Moja svrha bijaše samo ta, da dobijem točan pojam o sadržini arkiva, pa da na ovom temelju sastavim osnovu, što bi osobito našoj akademiji valjalo učiniti da se spomenici arkiva čim prije iznesu na svjetlo. Uzgređice crpao sam i za svoja istraživanja«¹¹.

Znajući da za rad u dubrovačkom arhivu treba imati dozvolu dalmatinskog namjesnika, Rački je na vrijeme — još dok je istraživao u Zadru¹² — pribavio tu dozvolu, potpisanu od tadašnjeg namjesnika generala Gavrila Rodića. S tom dozvolom javio se dubro-

⁸V. Jagić — F. Račkom, Dubrovnik 14. VIII. 1868, Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština F. Račkog, XII-A/245.

⁹V. bilj. 7, isto, 227—229.

¹⁰Isto, 232—233.

¹¹Franjo Rački, Istraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih, Rad JAZU knj. XXVI, Zagreb 1874, 177—178.

¹²Zadar je i za austrijske uprave (1814—1918) bio glavni grad Dalmacije. U njemu su djelovali Namjesništvo, pokrajinsko Prizivno sudište, od 1861. i Dalmatinski sabor (kao pokrajinski, zemaljski parlament).

vačkom kotarskom poglavaru Pavu Rešetaru, koji ga se dojmio kao vrlo prijazan čovjek. Kotarsko poglavarstvo se nalazilo u Kneževu dvoru i pod njegovim nadzorom bio je u istoj palači smješten i dio starog dubrovačkog arhiva.

Bogatstvo dubrovačkog arhiva — onog dijela koji se čuvao u Kneževu dvoru i kojega je Rački mogao pregledati i »poslužiti se s njim po volji« — mnogo je obradovalo Franju Račkog. Ono što je najprije želio vidjeti, »bijahu najstarije listine« i to one koje su se nalazile u svescima s naslovom »*Protocollo degli atti dell' antico archivio politico di Ragusa*« i one u svescima s naslovom »*Indice generale a.743-1023, 1100-1199*« itd. sve do 1799. Neke listine iz tih svezaka, koje su bile odnesene u Beč, nalazile su se u ovjerovljenom prijepisu, koje je potpisao arhivar Josip Knechtl¹³.

Uočio je Rački brojnost i veliku dokumentacijsku važnost zapisnika triju dubrovačkih plemićkih vijeća (*Consilium maius, Consilium minus i Consilium rogatorum*). Ti zapisnici teku od 1306. do 1807. godine. Neki zapisnici nedostaju i to — kako je naveo Rački — za godine 1383, 1385, 1387—1389, 1393—1394, 1400—1401, 1405—1406, 1446—1448. Da ukaže na sadržajnost i važnost tih zapisnika, Rački je ukratko i prepričao neke od njih. Osvrnuo se i na arhivske zbirke »*Lettere e commisioni di Levante*« sa 108 i »*Lettere e commisioni di Ponente*« sa 135 svezaka. Te zbirke govore o svestranoj suradnji starog Dubrovnik sa istočnim i zapadnim dijelovima Sredozemlja.

Diveći se svemu što je vidio u bogatom dubrovačkom arhivu, Rački je to svoje divljenje iskazao ovim riječima: »Malo imade občina i država, koje bi se tolikom punoćom javnih izprava ponositi mogle«. ¹⁴ Dotadašnja istraživanja u tom arhivu, koja su obavili Medo Pucić, Franc Miklošič, Ivan Kukuljević Sakcinski, Petar Matković i dr., bila su koristan početak. Istraživanja je trebalo nastaviti. Ona su čekala napore »novih poslanika«. Rački je smatrao da taj »mučan i trajan posao nebi nikomu više dolikovao nego učenomu sboru kano što je Jugoslavenska akademija«. Raspoloživo vrijeme nije mu tada dopustilo da se u dubrovačkom arhivu i sam više iskaže kao istraživač. Uspio je prepisati tek nekoliko dokumenata koje svjedoče o propasti bosanske kraljevine¹⁵, te o uroti P. Zrinskog i F. Frankopana. Prikazujući dubrovački arhiv nije mu bila namjera da ga »potanko opiše«, već da potakne »na razmišljanje, kako da se blago ondje sahranjeno čim prije na svjetlo iznese«¹⁶.

Koliko je tada stigao, Rački je posjećivao i knjižnicu franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku, diveći se fra Inocentu Čuliću (1782—1852), koji je kao redovnik tog samostana uspio sakupiti niz rukopisnih književnih djela i mnoštvo knjiga iz raznih privatnih kućnih zbirki. Cijenio je trud Ivana Augusta Kaznačića, koji je popisao to što je Čulić skupio¹⁷. Rački je također iskoristio mogućnost da pregleda još i rukopise i knjige u knjižnicama Samostana dominikanaca i Sjemeništa, kao i kućne arhivsko-bibliotečne zbirke I. A. Kaznačića i B. B. Gučetića. A razgledao je usput i dubrovački »novoustrojeni muzej«, za čiji je nastanak bio naročito zaslužan ljekarnik i prirodoslovac Antun Drobac. Najviše su ga u tom muzeju zainteresirali odjeća dubrovačkog konzula iz doba Dubrovačke Republike, kao i odjeća posljednjeg dubrovačkog kneza Saba Giorgi¹⁸.

¹³V. bilj. 11, isto, 178.

¹⁴Isto, 179.

¹⁵Ta građa objavljena je slijedeće godine u radu Franje Račkog: »Dubrovački spomenici o odnošaju dubrovačke občine naprama Bosni i Turskoj godine razsipa bosanske kraljevine«, *Starine JAZU* knj. 6, Zagreb 1874, 1—18.

¹⁶V. bilj. 11, isto, 183.

¹⁷Stanislava Stojan, Ivan August Kaznačić književnik i kulturni djelatnik, *Dubrovnik* 1993, 119.

¹⁸V. bilj. 11, isto, 187.

Dok je boravio u Dubrovniku, Rački je — zajedno s Ivanom Augustom Kaznačićem — posjetio i otok Lokrum. Taj ga je otok toliko oduševio da ga je i opisao. U tom svom putopisnom zapisu Rački je slikovito prikazao kako se s barkom otisnuo iz gradske luke prema Lokrumu. Gledajući iz daljine taj otok, on mu je sličio »velikoj ladi, koja je zaplovila put iztoka«. Stigavši na Lokrum divio se njegovoj bujnoj vegetaciji. Tu uspijeva — zapisao je on — »ne samo bilje, koje raste u južnoj Italiji, Francezkoj i Španjolskoj, nego i takovo, kojemu je domovina Grčka, Palestina i sjeverna Afrika«. Njegovu pažnju privukao je i stari benediktinski samostan na Lokrumu. Veoma je značajna bila uloga koju su tu i drugdje duž hrvatske jadranske obale imali »redovnici sv. Benka«. Od kraja 18. stoljeća na Lokrumu nema više benediktinaca. Od tog vremena taj je otok mijenjao vlasnike. Najzad je postao vlasništvom i austrijskog nadvojvode Maksimilijana, koji je uložio mnogo svoga novca i smisla za ljepotu u težnji da Lokrum učini još raskošnijim i ljepšim. Nadvojvoda Maksimilijan je dao da se posade i odnjeguju razne tuzemne i inozemne ukrasne biljke, kao i cvjetnjaci, a uz to je dao temeljito preurediti i bivši benediktinski samostan za svoje potrebe.

Prema mišljenju Franje Račkog, Lokrum je kao perivoj — bogatstvom biljnih vrsta, njihovom bujnošću i ukupnom skladnošću — natkriljavao perivoje carskih ljetnikovaca u Schönbrunnu i Laxemburgu, kao i perivoj oko Maksimilijanova ljetnikovca Miramare kod Trsta. Na Lokrumu, toj »kapljici u širokom moru«, sva je »narav« — kako opisuje Rački — podsjećala »na moć i dobrotu Božju«, kao što je tu i »sav kamen« podsjećao »na slavu prošlost malena ali srcu nam prirasla Dubrovnika«. Oduševljen Lokrumom, Rački je hvalio taj »zemaljski raj« ovako: »Otok Lokrum kano da je stvoren za samovanje... Pa s druge strane tako si blizu svijetu, da ostaješ s njim po volji u savezu. Živeći na Lokrumu kano da živiš u dubrovačkom predgrađu, razstavljen od grada uzkim jezerom«¹⁹.

Upravo u vrijeme kad je Rački bio u Dubrovniku i posjetio Lokrum proćuo se glas da će novi vlasnik Lokruma, poduzetnik Petar Dumičić (koji je kupio taj otok od nasljednikâ ubijenog austrijskog nadvojvode i meksičkog cara Maksimilijana), prodati Lokrum. Taj glas dobro je i do biskupa Josipa Jurja Strossmayera, pokrovitelja JAZU, koji je zaželio da bude kupac tog otoka. Svoju želju priopćio je Dubrovčaninu Niku Velikom Puciću, svom prijatelju, izjavivši da bi kupio Lokrum ako njegova cijena ne prelazi 30.000 fiorina. Informirao je o toj svojoj namjeri i Franju Račkog, kojem je, ako bi uspio postati vlasnikom Lokruma, objašnjavao: »Ja bi tu tada probavio posljednje dane života svoga u samoći«²⁰.

Strossmayerova želja da kupi otok Lokrum nije realizirana. O tome je on također informirao svoga prijatelja Franju Račkog: »Čitao sam Vaš liepi opis Lakrome²¹... Gosp. Niko Pucić (...) otpisuje mi da je najednoč brzojavna zapovijed z Beča došla da se otok ne ima javnom dražbom prodati. Veli mi Niko Veliki da se je i on tomu čudio, a i advokat i sud, koji je to izvesti imao. Ja slutim da će ju koji član carske kuće kupiti²². Žao mi je vele... Kad sam čitao Vaš liepi opis, duplo mi je žao bilo da mi nakana nije za rukom pošla.«²³

¹⁹F. R., Na Lokrumu. Putopisna bilježka. Vienac br. 34, Zagreb 1873, 539—541.

²⁰J. J. Strossmayer — F. Račkom, Đakovo 31. VII. 1873, Korespondencija Rački — Strossmayer. Knj. I. Uredio Ferdo Šišić. Zagreb 1928, 229.

²¹Odnosi se na opis, objavljen 23. VIII. 1873. u zagrebačkom časopisu »Vienac« (v. bilj. 19). Strossmayer naziva Lokrum — Lakroma (prema talijanskom nazivu tog otoka: Lacroma).

²²Tako je i bilo. Novi vlasnik Lokruma postao je prijestolonasljednik Rudolf.

²³J. J. Strossmayer — F. Račkom, Đakovo 25. VIII. 1873. Korespondencija Rački — Strossmayer. Knj. II. Uredio F. Šišić, Zagreb 1929, 434.

3.

Povoljan odjek što ga je među čitaocima »Vienca« imao njegov članak o Lokrumu potaknuo je Franju Račkog da za »Vienac« napiše i članak o Dubrovniku. U ovom članku Rački je najprije opisao svoje putovanje od Splita do Dubrovnika, te svoje prve utiske po dolasku u Dubrovnik. Doplovivši u Gruški zaljev zapazio je oko tog zaljeva »liepe ville dubrovačke vlastele, kojih čar uveličuje prekrasna južna vegetacija«. Sa svojih »450 stanovnika«, Gruž je bio »maleno selo«, koje se može »dubrovačkim predgrađem smatrati«. Iz Gruža do Dubrovnika »preveze te vožčik u tili čas« i to lijepom cestom »koju je francuzki maršal vojvoda Marmont (1807) sagradio«. Sam Dubrovnik »ne broji više od 5.500 stanovnika«. Inače: »Grad leži na poluotoku, a s visa gledan predstavlja se kano u koritu na podnožju planine sv. Srgja i visoke morske hridi«²⁴.

Okružen visokim zidinama i tvrđavama, Dubrovnik je »vanjskim licem nalik srednjovječnoj primorskoj tvrđavi«. Tvrđava Lovrjenac je izvan sustava zidina, sama je i nalazi se na vrhu hridinastog uzvišenja. Tu tvrđavu Rački naziva »gradić sv. Lovra«. Iznad ulaznih vrata u tvrđavu Lovrjenac Rački je pročitao latinski natpis: »Non bene pro toto libertas venditur auro« (»Sloboda vrijedi više od svega zlata«). Taj natpis — istakao je Rački — »pokazuje, koliko su stari Dubrovčani umjeli cijeniti slobodu i političku mudrost«. Glavna dubrovačka ulica — Stradun — duga »do 400 koraka« dijeli grad »u dvie skoro jednake polovice«. Ona je »dubrovački corso«. Ta ulica počinje na zapadu prolazom ispod zidina (vrata od predgrađa Pile) i završava na istoku sličnim prolazom (vrata od predgrađa Ploče).

Zgrade unutar dubrovačkih zidina — priopćavao je Rački — građene su ili u renesansnom ili u baroknom slogu. Imajući u vidu veliki potres iz 1667, koji je mnogo razorio i nakon kojega je uslijedila obnova grada, Rački je zapisao: »Kakav je Dubrovnik sada, on naliči, uz malu iznimku, sjajno utvrđenu gradu iz XVII. vijeka«. Za razliku od talijanskih gradova, pa i za razliku od dalmatinskih gradova Zadra i Splita, koji su u svojoj gradogradnji više oponašali talijanske uzore, Dubrovnik je u mnogočemu drukčiji i izrazitije svoj. U svezi s tim Rački je komentirao: »Kano što je Dubrovnik, uz sve oponašanje talijanskoga javnoga života, sve svoje uredbe nadahnio svojim duhom, tako nije ni u njegovom spoljašnjem arhitektonskom značenju izražen onaj, rekli bismo, podanički talijanski duh, kano što se u dalmatinskih gradovih očividno prikazuje«. U dubrovačkoj arhitekturi, kao i u dubrovačkoj književnosti — zaključio je Rački — postoji »neka osobnost«, nešto što je očito domaće, vlastito, dubrovačko²⁵.

U drugom dijelu (nastavku) članka Rački je historiografski govorio o prošlosti Dubrovnika²⁶, u trećem dijelu (nastavku) opisivao je znamenitije stare dubrovačke zgrade²⁷, a u četvrtom, završnom dijelu (nastavku) iznio je neka svoja zapažanja, misli i konstatacije. Dubrovnik je pod austrijskom vlašću od 1814 — naveo je Rački — »postao okružnim gradom Dalmacije i česticom velike države«. Na početku 19. stoljeća, još za trajanja Dubrovačke Republike, u Dubrovniku je bilo 20 plemićkih rodova (od kojih su 17 pripadali starom, a 3 novom plemstvu). Ti su plemićki rodovi nakon uvođenja austrijske uprave uvršteni »u nasljedno plemstvo austrijsko«²⁸.

²⁴(Franjo Rački), Dubrovnik — Vienac br. 10, Zagreb 1875, 158.

²⁵Isto, 158.

²⁶Vienac br. 11, Zagreb 1875, 172—174.

²⁷Vienac br. 12/1875, 187—189.

²⁸Vienac br. 13/1875, 213.

Praveći uporedbe između tadašnje Venecije i tadašnjeg Dubrovnika, Rački je kazao da je Dubrovnik — isto kao i Venecija — »grad prošlosti«, koji »živi jedino o uspomeni davnih vjekova«. Rački je zapisao i ova svoja zapažanja o Dubrovčanima, kao i o ljudima iz dubrovačke okolice: »Jezik, kojim se Dubrovčanin i danas služi u obitelji i u javnosti, jest jezik hrvatski... Dubrovnik je grad najnarodniji od svih naših miesta, kojih se je zapadna prosvjeta dotaknula. Dubrovnik jest jedina primorska točka, koja se umjela čista sačuvati, gdje se pače talijanština prelila u hrvaštinu. U tom smie se Dubrovnik upravo ponositi. Pa i ponašanje dubrovačkoga građana, pače seljaka, sjeća na nekadanju neodvisnost njegove otačbine. Ugladenost u kretanju, čistoća u odielu, neko dostojanstvo u držanju obaštinili su od slobodnih svojih otaca. Upravo me zateklo, kad sam Konavljane i Župljane motrio na dubrovačkih ulicah, te uporedio ih sa seljaci iz okolice zadarske i spljetske«²⁹.

Svoje zaključno razmatranje o Dubrovniku Rački je protkao slijedećim mislima i ocjenama: »U dubrovačkom kneževskom dvoru neće nikada više sjediti vieće, koje bi razpravljalo poslove neodvisne občine od Pelješca do Sutorine. Sreća bijaše po južno Slavenstvo što je sloboda našla utočište na tom malenom prostoru... Ova sloboda rodi i uzgoji naše prvake, bez kojih bila bi nam prošlost bez utjehe i ponosa. U tom obziru Dubrovnik je svoju zadaću riešio, svoju ulogu doigrao« i to vrlo »častno«³⁰. Takav grad — uvjeravao je Rački — ima i svoju budućnost, uvažavan i štovan od svih koji umiju uvažavati i štovati.

U lipnju 1875. uputio je Rački dopisujućeg člana JAZU, Ivana Tkalčića³¹, da istražuje u dubrovačkom arhivu. Tkalčić je o tom svom radnom zadatku izvjestio ovako: »Doplovivši u Dubrovnik odmah sam se prihvatio radnje, te počeh sa prepisivanjem knjiga reformationum, kojih najstarija počimlje sa g. 1306. Knjigâ reformationum prepisah pet i to od g. 1306—1347«³². Radio je svakodneвно, uporno i dugo. »Poslie dvomjesečnog boravka u Dubrovniku — zapisao je on — vratih se kući«³³. Potrebno je istaći da je Tkalčić bio prvi dotadašnji istraživač koji je radio u oba dijela dubrovačkog arhiva — u Kneževu Dvoru i pri Okružnom sudu³⁴.

4.

Poticao je Rački i pojedine Dubrovčane da prepisuju važniju građu u dubrovačkom arhivu, kao i rukopisna književna djela iz dubrovačkih samostanskih, školskih i privatnih knjižnica, kako bi se sve to, stručno priređeno, moglo objaviti u izdanju JAZU. Ti poticaji i odgovori na njih bili su predmet prepiske između Franje Račkog i niza dubrovačkih intelektualaca, o čemu svjedoče pisma Meda Pucića³⁵, Ivana Augusta Kaznačića³⁶, Jurja

²⁹Isto, 213.

³⁰Isto, 214.

³¹Tkalčić je 22. XI. te godine (1875) izabran za pravog člana JAZU.

³²Rad JAZU knj. XXXV, Zagreb 1876 (»Izvjestaj dopisujućega člana Ivana Tkalčića o arkivističkim istraživanjih u Dalmaciji«), 169.

³³Isto, 173.

³⁴Dio rezultata tog svog istraživanja Tkalčić je slijedeće godine objavio u radu: »Liber de introitibus stationum et territorii communis ragusini«, Starine JAZU, knj. 8, Zagreb 1876, 20—35.

³⁵Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/580.

³⁶Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/290.

Devića³⁷, Luka Zore³⁸, Pera Budmani³⁹, Josipa Gelcicha⁴⁰, Antuna Vučetića⁴¹, Vicka Adamovića⁴². JAZU je — po nalogu njezina predsjednika Franje Račkog — honorirala trud i učinke svih prepisivača. Honorar je, kako se vidi iz jednog Kaznačićeva pisma⁴³, iznosio za svaki prepisani arak po 40 novčića⁴⁴.

U članstvu JAZU — u vrijeme dok je Franjo Rački bio predsjednik — bili su primljeni i neki istaknutiji pojedinci iz Dubrovnika i dubrovačkog kraja. Pravnik Baltazar Bogišić, rodod iz Cavtata, postao je pravi član JAZU 25. srpnja 1867. Književnici Medo Pucić, Dubrovčanin, i Matija Ban, rodod iz Petrova Sela u Rijeci Dubrovačkoj, postali su dopisujući članovi 25. srpnja 1867. Filolog Pero Budmani postao je dopisujući član 24. listopada 1870, a potom — 12. ožujka 1886 — i pravi član. Filolog, povjesničar književnosti i pjesnik Luko Zore, rodod iz Cavtata, postao je dopisujući član 5. prosinca 1882. Svi su oni visoko štovali Franju Račkog. Štovanje koje su gajili prema njemu iskazano je i preko dubrovačkog časopisa »Slovinac«, kojega je izdavao i uređivao Luko Zore. U jednom članku, objavljenom 1879. u tom časopisu, prikazani su dotadašnji život i rad Franje Račkog, te istaknute mnoge njegove organizatorske i znanstvene zasluge. Uvažavajući te zasluge i izražavajući uvjerenje da će Franjo Rački i dalje plodno djelovati, pisac članka je zaželio: »Bog ga uzdržao na mnoga i mnoga ljeta nauci i domovini«⁴⁵.

Pero Budmani i Luko Zore, obojica gimnazijski profesori u Dubrovniku, nastojali su napustiti Dubrovnik i raditi posao koji bi bio i bolje plaćen i koji bi ih više poticao na stvaralačko dokazivanje u struci. Kad se 1882. pročulo da je talijanska vlada odlučila da se na sveučilištu u Bologni otvori jedno profesorsko mjesto za hrvatski jezik i hrvatsku književnost, i Budmani i Zore su željeli da budu tamo prihvaćeni kao profesori. Zore je — za sebe — molio podršku Franje Račkog, smatrajući da će njegova podrška kao predsjednika JAZU, kao i podrška biskupa Josipa Jurja Strossmayera kao pokrovitelja JAZU, koju je također molio, imati najdjelotvorniji utjecaj. U svom pismu Franji Račkom, Zore je usput informirao da drugi kandidat, Pero Budmani, ima podršku Luigi Serraglia, talijanskog konzula u Dubrovniku (inače bogatog dubrovačkog trgovca, istaknutog autonomnaša i sveučilišnog profesora, tasta Koste Vojnovića)⁴⁶.

U svojoj procjeni tko bi bolje odgovorio na profesorskom mjestu u Bologni — Budmani ili Zore — Rački i Strossmayer su davali prednost Zori. Razlozi za to njihovo opredjeljenje vidljivi su iz jednog pisma Franje Račkog u kojem je on ovako rasuđivao: »Pero Budmani je »veoma sposoban«, ali Luko Zore je podobniji, jer posjeduje »marljivost i radinost«. Dok je Budmani, uza svu svoju sposobnost, dostojan, štovanja, »geni-

³⁷Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/123.

³⁸Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/856.

³⁹Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/82.

⁴⁰Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/178.

⁴¹Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/817.

⁴²Arhiv HAZU. Ost. F. Račkog, XII-A/2.

⁴³I. A. Kaznačić — F. Račkom, Dubrovnik 16. XI. 1873, v. bilj. 36, isto.

⁴⁴Novčić je bio stoti dio fiorina.

⁴⁵M. Z., Dr. Franjo Rački, Slovinac br. 14, Dubrovnik 1879, 223.

⁴⁶L. Zore — F. Račkom, Dubrovnik 6. II. 1882, v. bilj. 38, isto.

jalna lijenština«, Zore »marljivo radi«⁴⁷, te bi kao takav »mnogo spasonosnije i korisnije za našu stvar i u Bologni radio«⁴⁸.

Kad je umro Đuro Daničić (5. studenog 1882.), dotadašnji urednik Akademijina »Rječnika«, nastalo je pitanje tko bi mogao uspješno nastaviti Daničićev rad na tom »Rječniku«. Pero Budmani je pisao Franji Račkom, predsjedniku JAZU, da bi za taj posao bili najpozvaniji Vatroslav Jagić i on (Budmani)⁴⁹. Kosto Vojnović je, u prepisci sa Franjom Račkim, zagovarao izbor Pera Budmanija za novog urednika Akademijina »Rječnika«⁵⁰. I Niko Veliki Pucić, u prepisci sa Josipom Jurjem Strossmayerom, zagovarao je izbor Pera Budmanija⁵¹. Kako je u to vrijeme istaknuti lingvist i filolog Vatroslav Jagić radio kao sveučilišni profesor u Petrogradu, gdje je želio i dalje ostati, Rački i Strossmayer odlučili su se za Pera Budmanija s nadom da će on uspješno moći nastaviti rad na pripremanju i uređivanju Akademijina »Rječnika«. U proljeće 1883. Budmani se preselio iz Dubrovnika u Zagreb. O njegovu dolasku Rački je izvijestio Strossmayera: »Došao je Budmani te se odmah prihvatio posla. Nadamo se da će se štampanje »Rječnika« nastaviti već u srpnju«⁵².

Nastojanja Franje Račkog da JAZU prikuplja, priređuje i objavljuje izvore hrvatske književne, političke i juridičke prošlosti, konkretizirana su velikim uspjesima, o čemu svjedoče Akademijine tiskane zbirke »Stari pisci hrvatski«, »Monumenta spectatia historiam Slavorum meridionalium« i »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium«. Djelujući u JAZU, Franjo Rački je u njoj bio najaktivnija i najuglednija ličnost ne samo u vrijeme dok je bio njezin predsjednik (1866—1886), već i kasnije — sve do smrti (u vremenu 1886—1894). U tom vremenu (dakle do 1894) JAZU je izdala slijedeće knjige »Starih pisaca hrvatskih« sa književnim tekstovima pisaca iz starog Dubrovnika:

(...)

Knj. 2. Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića. Skupio Vatroslav Jagić. Zagreb 1870, 521 str.

(sa predgovorom V. Jagića)

Knj. 3. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. Skupili dr. V. Jagić i dr. I. A. Kaznačić. Dio I. Zagreb 1871, 483 str.

(sa predgovorom V. Jagića)

Knj. 4. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića. Skupili dr. V. Jagić, dr. I. A. Kaznačić i dr. Gj. Daničić. Dio II. Zagreb 1872, 490 str.

(sa predgovorom Đ. Daničića)

⁴⁷Vidjelo se to i po Zorinoj suradnji u »Radu JAZU«, u kojem je on do tada objavio dva priloga: »O kompoziciji Gundulićeva Osmana« (knj. XXXIX/1877, 151—192) i »Građa za književno-povijesnu ocjenu Gundulićeva Ljubovnika sramežljiva« (knj. LV/1881, 185—201).

⁴⁸F. Rački — J. J. Strossmayeru, Zagreb 3. VI. 1882. Korespondencija Rački — Strossmayer. Knj. III. Uredio F. Šišić. Zagreb 1930, 22—23.

⁴⁹V. bilj. 39, isto.

⁵⁰Arhiv HAZU. Ostavština F. Račkog, XII-A/800.

⁵¹N. V. Pucić — J. J. Strossmayeru, Dubrovnik 6. XII. 1882. Arhiv HAZU. Ostavština J. J. Strossmayera XI-A/21.

⁵²F. Rački — J. J. Strossmayeru, Zagreb 22. IV. 1883. Korespondencija... (48), 65.

- Knj. 5. Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. Skupili dr. V. Jagić i dr. Gj. Daničić. Zagreb 1873, 354 str.
(sa predgovorom Đ. Daničića)
- (...)
- Knj. 7. Djela Marina Držića. Zagreb 1875, 480 str.
(sa predgovorom F. Petračića)
- Knj. 8. Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića, Saba Mišetića Bobaljevića i Jegjupka neznana pjesnika. Zagreb 1876, 241 str.
(sa predgovorima L. Zore i F. Račkog)
- Knj. 9. Djela Iva Frana Gundulića. Zagreb 1877, 616 str.
(sa predgovorom Ar. Pavića)
- Knj. 10. Djela Frana Lukarevića Burine. Zagreb 1878, 318 str.
(sa predgovorom F. Račkog)
- Knj. 11. Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracia Mažibradića, Marina Burešića. Zagreb 1880, 257 str.
(priredio Seb. Žepić, predgovor F. Račkog)
- Knj. 12. Djela Gjona Gjora Palmotića. Dio I, Zagreb 1882, 404 str.
(sa predgovorom Ar. Pavića)
- Knj. 13. Djela Gjona Gjora Palmotića. Dio II. Zagreb 1883, 528 str.
(s uvodnom napomenom Ar. Pavića)
- Knj. 14. Djela Gjona Gjora Palmotića. Dio III. Zagreb 1884, 239 str.
(sa predgovorom Ar. Pavića)
- Knj. 15. Djela Antuna Gledevića. Zagreb 1886, 304 str.
(sa predgovorom P. Budmania)
- Knj. 16. Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića. Zagreb 1888, 322 str.
(sa predgovorom P. Budmania)
- (...)
- Knj. 18. Pjesni razlike Dinka Ranjine, vlastelina dubrovačkoga. Zagreb 1891, 245 str.
(sa predgovorom M. Valjaveca)
- Knj. 19. Djela Gjona Gjora Palmotića. Dio IV. Dodatak. Zagreb 1892, 42 str.
(sa uvodnom riječi Iv. Broza pod naslovom: »Ispravci i dodaci k tekstu Kristijade«, str. I—XLIII)

Napomena: Izostavljene knjige pod rednim brojevima 1, 6 i 17 ne sadrže djela starih dubrovačkih pisaca. Zbog toga su i izostavljene. U 16. knjizi, uz djela dubrovačkih pisaca, tiskana su i djela Zadranina Petra Zoranića.

5.

U okviru zbirke »*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*« Rački je planirao izdati i zapisnike dubrovačkih vijeća pod naslovom »*Monumenta Ragusina. Libri reformationum*«. U pripremi izdavanja tih zapisnika surađivao je s Petrom Matkovićem, Ivanom Tkalčićem, Perom Budmanijem, Lukom Zorom, Josipom Gelcichem i

Konstantinom Jirečekom. Češki povjesničar Konstantin Jireček marljivo je istraživao u dubrovačkom arhivu. On je potkraj 1878. poslao Franji Račkom svoj nacrt za 1. i 2. svezak knjige »Monumenta Ragusina«⁵³. Rački je, pripremajući te sveske, koristio i neke prijedloge iz tog Jirečekova nacrtu. O objavljivanju tih sveski govore ovi podaci:

— Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tomus I ann. 1306—1347, Zagrabiae 1879, 315 str.

— Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tomus II ann. 1347—1352, 1356—1360. Additamentum a. 1301—1305, 1318, 1325—1336, Zagrabiae 1882, 409 str.

Od izlaska 2. sveska (1882) pa do smrti Franje Račkog (1894), dakle kroz 12 godina, nije izašla ni jedna nova sveska knjige »Monumenta Ragusina« i to zbog pomanjkanja potrebnih financijskih sredstava⁵⁴.

Nakon prvog boravka Franje Račkog u Dubrovniku (1873) njegovi dubrovački prijatelji željno su očekivali njegov slijedeći, drugi dolazak. Godine su prolazile, ali on, zauzet svojim poslovnim obvezama u JAZU i izvan nje, nije dolazio i sve tako do 1893, kad je napokon došao i to ovaj put da kao predstavnik JAZU sudjeluje u svečanostima proslave otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku. U tih dvadeset godina između prvog i drugog dolaska Franje Račkog u Dubrovnik (1873—1893) pomrli su neki njegovi dubrovački znanci i prijatelji: Pavo Rešetar 1880, Antun Drobac 1882, Medo Pucić 1882, Ivan August Kaznačić 1883, Niko Veliki Pucić 1883, Rafo Pucić 1890, Mato Vodopić 1893. I politička je atmosfera u gradu pod Srđem 1893. bila bitno drukčija. Dok se 1873. dubrovačka općinska uprava nalazila u rukama Hrvata, narodnjaka, ta se općinska uprava 1893. nalazila u rukama predstavnika autonomnaške srpsko-talijanaške koalicije. U težnji da ponovno preuzmu općinsku upravu u svoje ruke, dubrovački su Hrvati (i Čingrijini narodnjaci i Supilovi pravaši — zajedno) vodili uporan politički boj, vidljiv i kroz djelovanje njihova tjednika »Crvena Hrvatska«. Dubrovačke pristaše Srpske stranke, ojačani takozvanim Srbima-katolicima, zagovarali su svoje velikosrpske stavove i preko svoga tjednika »Dubrovnik«. Trodnevna proslava otkrića Gudnulićeva spomenika u Dubrovniku, 25. 26. i 27. lipnja 1893, trebala je — sa stajališta hrvatskih političkih stranaka, što je bilo i sasvim prirodno — proteći u hrvatskom duhu, a sa stajališta pristaša Srpske stranke trebala je imati srpsko obilježje. Ta suprotstavljena nastojanja tekla su uporedo i ona su se snažno osjećala u svim fazama pripreme proslave⁵⁵.

Deset mjeseci prije proslave Kosto Vojnović je pisao Franji Račkom o postojećoj međustranačkoj napetosti u Dubrovniku: »Ovdje su nategnuti i zaoštreni kao nigda odnošaji među Hrvatima i Srbima: dvije su glazbe, dvije čitaonice, dva lista, a među njima autonomnaši dižu glavu i uskrisuju odavna umrli Casino«⁵⁶. Oni su jezgra obćinskog

⁵³K. Jireček — F. Račkom, Prag 4. XII. 1878, Arhiv HAZU. Ostavština F. Račkog, XII-A/268.

⁵⁴Kroz tri godine nakon smrti Franje Račkog izašla su uzastopno još tri sveska knjige »Monumenta Ragusina«:

— Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tomus III. A. 1359—1364, Zagrabiae 1895, 369 str.

— Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tomus IV. A. 1364—1396. Collegit et digessit Josephus Gelcich, Zagrabiae 1896, 288 str.

— Monumenta Ragusina. Libri reformationum. Tomus V. A. 1301—1336. Collegit et digessit Josephus Gelcich, Zagrabiae 1897, 448 str.

⁵⁵Ivo Perić, Proslava otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku, Forum br. 4—6, Zagreb 1993, 391—405.

⁵⁶Bila je to čitaonica koju su dubrovački autonomnaši, osnovavši je 1891, nazvali: Gabinetto di lettura.

gradskog zastupstva po novcu i po broju. Srbska stranka počela ipak nazadovati usljed svojih običnih pretjeranosti i načelnikovih⁵⁷ nespretnosti⁵⁸.

Mnogi Hrvati iz ostale Dalmacije, iz Istre, banske Hrvatske, te iz Bosne i Hercegovine, odlučili su organizirano i u što većem broju doći na svečanost u Dubrovniku. Rački je obavijestio Strossmayera da namjerava, »ako ne bude zapreke u zdravlju«, otputovati u Dubrovnik na tamošnju proslavu otkrića Gundulićeva spomenika (»da netko od naše Akademije bude ondje«). Pritom je priopćio Strossmayeru i ovo: »Veoma žele vidjeti i Vas, te mi Kosto⁵⁹ piše da Vas nagovorim«⁶⁰.

Radujući se dolasku Franje Račkog u Dubrovnik, Luko Zore mu je nudio gostoprimitstvo u svojoj obiteljskoj kući: »Eto Vam dakle naše kuće; raspolagajte kako s Vašom«⁶¹. Ukoliko bi došao u Dubrovnik i biskup J. J. Strossmayer, njemu su nudili smještaj vlastelini Marin Giorgi u svom dvorcu u Lapadu i Marko Pucić u svojoj kući na Pilama⁶². Strossmayer se u to vrijeme nalazio u 79. godini života, a uz to je imao i zdravstvene probleme. Stoga nije mogao poći u Dubrovnik, jer bi mu to dugo putovanje bilo odviše naporno. Na molbu Frana Folnegovića, koji ga je također molio da pođe u Dubrovnik i da pomogne u podmirenju putnih troškova za pjevačka društva iz banske Hrvatske koja će sudjelovati u svečanostima proslave otkrića Gundulićeva spomenika, Strossmayer je poslao svoju financijsku pomoć u iznosu od 500 fiorina⁶³. Ističemo usput da je Strossmayer, kao dotad najveći hrvatski dobrotvor, mnogo financijski pomogao hrvatska kulturna i narodnosna nastojanja i u Dalmaciji, da je volio Dalmaciju (naročito Dubrovnik), ali da za svoga života, usljed raznoraznih okolnosti, nije uspio posjetiti Dalmaciju.

Proslava otkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku protekla je, kako se i očekivalo, dominantno u hrvatskom duhu. Sudjelujući svojim prisustvom u toj proslavi, Franjo Rački je bio okružen pažnjom i štovanjem svih viđenijih dubrovačkih Hrvata. Strossmayer se u to vrijeme nalazio na liječenju u Krapinskim Toplicama, gdje je — preko novina — pratio tok proslave, bio zadovoljan njezinim ishodom i u svezi s tim pisao Račkom: »Hvala Bogu, kako čujem stvar se je u Dubrovniku i u Dalmaciji obavila lijepim uspjehom u prilog našoj hrvatskoj ideji. Srbi se sad osvećuju na tome u Zagrebu, vičući pereat Hrvati! Stid ih i sram ih bilo!«⁶⁴

Vrativši se iz Dubrovnika u Zagreb, Rački je u pismu upućenom Strossmayeru javljao: »Iz Dubrovnika i Dalmacije nosim Vam sijaset pozdrava. Svi žale, što niste svojom prisutnosti mogli uveličati Gundulićevo slavlje. Đorđić bi Vas smjestio u svojoj prekrasnoj,

⁵⁷Tadašnji dubrovački općinski načelnik bio je Frano Gondola. Poblize o njemu u članku Iva Perića: »Načelnici dubrovačke općine od njena ponarodenja do početka prvog svjetskog rata«, Dubrovački horizonti br. 30, Zagreb 1990, 4—60.

⁵⁸K. Vojnović — F. Račkom, Gruž 13. VIII. 1892. Arhiv HAZU. Ostavština F. Račkog, XII-A/800.

⁵⁹Odnosi se na Kosta Vojnovića, profesora zagrebačkog Pravnog fakulteta u mirovini, koji je tada živio u Dubrovniku. Od 4. XII. 1890. K. Vojnović je bio pravi član JAZU.

⁶⁰F. Rački — J. J. Strossmayeru, Zagreb 14. VI. 1893. Korespondencija Rački — Strossmayer. Knj. IV. Uredio F. Šišić, Zagreb 1931, 265.

⁶¹L. Zore — F. Račkom, Dubrovnik 5. V. 1893, Arhiv HAZU... (38), XII-A/856.

⁶²K. Vojnović — F. Račkom, Gruž 10. VI. 1893, Arhiv HAZU... (58), XII-A/800.

⁶³J. J. Strossmayer — F. Račkom, Đakovo 13. VI. 1893. Korespondencija... (60), 376.

⁶⁴Isti — istome, Krapinske Toplice 6. VII. 1893. Korespondencija... (60), 378.

godine 1520. građenoj gruškoj villi⁶⁵. Vojnovićevi osobito Vas pozdravljaju. Svečanost je nosila posvema hrvatski značaj. Srbi, koji su se nadali drugomu, ostali su razočarani. Ja sâm čudio sam se onoliko probuđenoj hrvatskoj svijesti, koja se izrazuje živahnosti južne naravi«⁶⁶.

Još prije nego što je pošao u Dubrovnik na proslavu otkrića Gundulićeva spomenika — već od proljeća 1893 — Franjo Rački je počeo pobolijevati⁶⁷. Svoje zdravstvene probleme osjećao je i za boravka u Dubrovniku i nakon povratka u Zagreb. Ranije »žilav i jak, premda tielom malen i sitan«⁶⁸, otada je fizički sve više slabio da bi najzad, 13. veljače 1894, umro u 66. godini života. Sve su hrvatske novine izvijestile o njegovoj smrti, odajući mu ponajprije priznanje kao plodnom i zaslužnom znanstveniku—povjesničaru, ali i kao političaru i istaknutom hrvatskom rodoljubu⁶⁹.

U toj prigodi, dakako, oglasila se i dubrovačka »Crvena Hrvatska«, koja je s najvećim štovanjem pisala o Franji Račkom i isticala njegove zasluge za sustavno objavljivanje djela starih dubrovačkih pisaca i drugih izvora koji svjedoče o prošlosti starog Dubrovnika⁷⁰. Opširno je prikazala i počasti iskazane Franji Račkom u Zagrebu prigodom njegove sahrane⁷¹. Dubrovačka narodna čitaonica, u kojoj su se zajednički okupljali i narodnjaci i pravaši, zamolila je sveučilišnog profesora, akademika Tadiju Smičiklasa, da u ime njezino položi vijenac na grob Franje Račkog. I dubrovačka hrvatska omladina zamolila je Milu Starčevića da je on zastupa pri sprovodu Franje Račkog⁷². Mjesec dana nakon sahrane Franje Račkog — u njegovu čast i za njegovu dušu — održane su 15. ožujka 1894. svečane zadušnice u franjevačkoj crkvi Male braće u Dubrovniku. Pred punom crkvom vjernika, među kojima su bili i najugledniji javni djelatnici Dubrovnika, o Franji Račkom kao svećeniku, znanstveniku i rodoljubu govorio je o. Urban Talijski⁷³. Svoj sadržajni i toplom osjećajnošću prožeti govor Talijski je završio molbom velikom pokojniku Franji Račkom, koji svoje sunarodnjake gleda »sa nebeskih visina« da za njih i dalje »moli« — da »sjeme«, koje je sijao, »bude klijati, bujno se razvijati i rastjeti«, da »u borbi, u kojoj nam je vojevati i koja nas čeka, ne zdvojimo ne očajamo«⁷⁴.

Franjo Rački je za Dubrovnik učinio mnogo. To treba znati i trajno štovati. I ovaj članak, razumije se, iskaz je tog štovanja.

⁶⁵U tom dvorcu (Sorkočeviću ljetnikovcu, nazvanom tako po njegovu prvom vlasniku Petru Sorkočeviću) nalazi se danas Zavod za povijesne znanosti HAZU.

⁶⁶F. Rački — J. J. Strossmayeru, Zagreb 9. VII. 1893. Korespondencija... (60), 379.

⁶⁷Obzor br. 36, Zagreb 1894, 2.

⁶⁸Isto, 2.

⁶⁹Među tim napisima o umrlom Franji Račkom naročito su se svojom toplinom i faktografijom isticali napisi u »Obzoru«. U prvom javljanju o smrti F. Račkog, »Obzor« je, između ostalog, u lirskom tonu pisao: »...crni je oblak jutros zastro hrvatsko nebo. I nebo plače. A kako nebi. Umro je dr. Franjo Rački«. (»Obzor« br. 35/1894, 1). U drugom osvrtu na život i rat F. Račkog, »Obzor« je naglašavao: »Rački je umro siromah... Posvetivši (...) Akademiji najbolji dio sebe, nije nikada primio honorara za ono što je za Akademiju napisao, a to bi moglo iznositi ukupno oko deset hiljada fiorina«. (»Obzor« br. 36/1894, 1).

⁷⁰Crvena Hrvatska (dalje: CH) br. 7, Dubrovnik 1894, 1.

⁷¹CH br. 8/1894, 2.

⁷²CH br. 7/1894, 2.

⁷³Taj govor je potom bio i objavljen u »Crvenoj Hrvatskoj« tijekom travnja 1894, i to u nastavcima — br. 14 (str. 1—2), br. 15 (str. 2—3) i br. 18 (str. 2).

⁷⁴CH br. 18/1894, 2.

Ivo Perić

FRANJO RAČKI AND DUBROVNIK

Summary

Being the first president of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences and for many a year (1866—1886), Franjo Rački initiated the publishing of three remarkable source materials: »Old Croatian writers«, »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium« and »Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium«.

For the purpose of gathering the material for these sources, Rački engaged a number of research experts in numerous Croatian towns, Dubrovnik in particular. Dubrovnik was the place where he carried out his own research work as well as several other members of the Academy whom he assigned to research there, too (P. Matković, F. Kurelec, V. Jagić, Đ. Daničić, I. Tkalčić). At Franjo Rački's request and according to his instructions, many outstanding Dubrovnik intellectuals industriously gathered the material for the mentioned sources in the Dubrovnik Archives and its libraries (M. Pucić, I. A. Kaznačić, S. Hrdalo, P. Budmani, L. Zore, S. Skurla, J. Gelcich, V. Pasarić, J. Dević, V. Adamović, A. Vučetić) and so did a Czech historian K. Jireček.

Although no longer the president of the Academy, Rački remained its most active member till his death in 1894. The edition »Old Croatian writer« consisting of 16 volumes of the works of Dubrovnik writers was published from 1866—1894. At the same time 5 volumes of the Dubrovnik Councils' records were being prepared (»Monumenta Ragusina. Libri reformationum«), two of which were published during his life, whereas the remaining three posthumously.

The citizens of Dubrovnik truly appreciated Franjo Rački. He was warmly welcomed in 1893 when a monument to Gundulić was erected and where Rački was present as a representative of the Academy. This special bond between Rački and Dubrovnik was also evident on the occasion of his death in 1894.